

КОНСОЛІДАЦІЯ МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА

Summary

Mykola Fesenko. Consolidation of International Order in Providing Sustainable Development of Mankind. The problems and prospects of a new international order formation in terms of the transformation of the international system are viewed. It is proved that sustainable development of the contemporary international system depends on the consolidation of the international community and the constructive cooperation between the international relations participants. Thus it is necessary to begin the process of developing a new model of a world governing that would take into consideration the conditions of the global world of the XXI century.

The necessity of comprehensive study of the components of the global crisis of world governance and search for mechanisms to overcome it by consolidating participants of the international system are proved. A complex crisis in various fields and at various levels, from local to global proves incapacity, due to lack of appropriate mechanisms, of the international community to overcome the global system crisis that includes world governing crisis. Thus, the current crisis on the global level always calls for search the means and factors that would provide stabilization of the social, economic and political relations, consolidation of social powers and all members of the international system. The current global system crisis is not accidental one and it is a natural phenomenon associated with long-term trends of world political and economic development.

Thus the present global system crisis has its own peculiarities and distinctive features associated with the processes of globalization, regional political and economic integration, global migration and more. Crisis development was accelerated because of the collapse of the bipolar international system and intensification of globalization. Obviously, handling crisis development is possible to be achieved, provided the acquisition of the new international system a balance that would correspond properly to the character of global transformations. From this perspective, changes in social development have made the problem of international political consolidation a highly topical one as it is aimed at sustainable development of mankind.

Keywords: consolidation, international order, transformation, international system, global governance, global systemic crisis, participants in international relations

Система сучасних глобальних викликів і загроз є мало прогнозованою, а сучасний міжнародний порядок формується за наявності

різноспрямованих глобальних тенденцій: інтеграції та фрагментації, глобалізації та регіоналізації, тобто закономірних об'єктивних суперечностей на шляху до консолідації міжнародного порядку, яка має на меті реалізувати ідею організованості та впорядкованості зовнішньополітичних інтеракцій між учасниками міжнародної системи. Вирішити комплекс політичних, соціально-економічних, демографічних, екологічних, продовольчих і ресурсних проблем світового співтовариства допоможе підвищення рівня гуманності, загальні міжнародні цінності, правила та норми. Тож особливо важливим є завдання об'єднати зусилля провідних учасників міжнародної системи з метою забезпечити функціонування стабільної та сталої міжнародної системи й консолідації міжнародного порядку. Консолідація міжнародного порядку на основі гуманістичних принципів є необхідною умовою стабільного розвитку міжнародної системи та подолання глобальної системної кризи.

3-поміж основних чинників консолідації міжнародного порядку виділяється усвідомлення неможливості перемоги в ядерній війні, зростання рівня гуманізму і культури в світі, зростання кількості демократичних держав, переосмислення національних інтересів із позицій інтересів загальнопланетарних, зростання ролі міжнародного права, забезпечення безпеки держав винятково політичними засобами та відмова від застосування сили, створення системи всеосяжної міжнародної безпеки, відмова від ідеологізації міждержавних відносин і готовність до діалогу та компромісів.

Неспроможність учасників міжнародної системи консолідуватися відповідно до масштабів глобальних політичних трансформацій є однією з причин виникнення та поглиблення глобальної системної кризи. Наявність комплексу глобальних кризових явищ і відсутність ефективних інституціональних механізмів їхнього подолання у синергетичній єдності підсилюють дію одна одної, що поглиблює глобальну системну кризу. Її подолання залежить від ступеня консолідації міжнародного порядку, що

має на меті вдосконалення механізмів глобального управління міжнародною системою. Основою консолідованого міжнародного порядку може стати реформована ООН з розширеними повноваженнями або інша глобальна міжнародна організація. Глобальна системна криза вимагає пошуку засобів і чинників, що сприятимуть стабілізації соціально-економічних і політичних відносин та переосмисленню форм і механізмів ефективного глобального управління.

Загалом, комплекс кризових явищ у найрізноманітніших сферах і на різних рівнях, від локального до глобального, свідчить про відсутність необхідних механізмів і, відповідно, про нездатність світової спільноти подолати кризу, яку можна вважати глобальною системною кризою, причиною та наслідком якої є криза світоуправління. Отже, сучасна кризова ситуація на глобальному рівні наполегливо вимагає пошуку засобів і чинників, що сприятимуть стабілізації соціально-економічних і політичних відносин, консолідації суспільних сил і різноманітних учасників міжнародної системи: держав, міжнародних організацій, транснаціональних корпорацій тощо.

Відтак, на сучасному етапі формування міжнародного порядку все актуальнішим стає питання його консолідації з метою вирішення глобальних проблем, появу яких зумовив глобалізований світ. Їхнє вирішення є запорукою недопущення апокаліптичного сценарію у розвитку людства. Зміни в суспільному розвитку зробили проблему консолідації необхідною умовою регулювання загальнолюдських відносин. Завдяки ним тенденція консолідації міжнародного порядку стає політичною необхідністю, покликаною забезпечити стабільний розвиток усього світового співтовариства. З цього погляду наростання глобальних проблем і потреба в їхньому спільному вирішенні якраз й актуалізують консолідацію міжнародного порядку. У світовому співтоваристві починає формуватися новий розклад сил, виникають різні підходи до розв'язання нагальних проблем та зниження конфронтаційності міжнародної системи.

Визнаючи, що глобальна системна криза, природні й техногенні лиха залишаються одними з основних загроз стабільності міжнародній системі, впливають на зовнішню політику держав, завдають величезної шкоди державам і сталому розвитку міжнародної системи загалом. Актуальним є концепція міжнародного порядку, що має на меті забезпечити сталий розвиток людства за рахунок консолідації акторів міжнародної системи [1, с. 10 – 11].

Консенсус, також як і соціальне партнерство, є об'єктивно необхідними передумовами подальшого стабільного та сталого розвитку світової спільноти. Проте доводиться констатувати, що за теперішніх обставин консолідація тлумачиться доволі фрагментарно в різних контекстах. Найчастіше консолідаційний підхід простежується у спробах дослідників вирішити проблеми, в основному, на локальному, регіональному, рідше – на глобальному рівнях: переважно в контексті подолання певних ізольованих кризових наслідків. За таких обставин консолідація у форматі комплексного підходу до взаємодії міжнародно-політичних акторів на глобальному рівні майже не розглядається. Тож представлене дослідження є першою спробою цілісного політологічного аналізу феномену консолідації, і воно покликане актуалізувати подальші розробки в межах встановлення нової дисципліни – консолідології [1, с. 11 – 12].

Враховуючи зазначене вище, автор розуміє під терміном «консолідація міжнародного порядку» об'єднання зусиль учасників міжнародних відносин, спрямованих на подолання наявних та запобігання евентуальних кризових явищ на глобальному рівні регулювання міжнародною системою з метою її подальшого стабільного розвитку. Важливим елементом консолідації є згода, заснована на довірі та прагненні стабільного світового розвитку міжнародної системи.

На рубежі XX та XXI століть міжнародна система опинилася в ситуації надзвичайно гострої системної кризи, що охопила всі сфери життя

суспільства, національних і транснаціональних акторів. Це зумовило пошук інноваційних шляхів і способів виходу з неї. Кризовий стан суспільства загалом на глобальному рівні настійливо вимагає зміни всієї системи цінностей і наявних політичних інститутів, гостро потребує демократичної глобальної перебудови міжнародної системи [1, с. 12].

Консолідація міжнародного порядку на даний момент має фрагментарний характер через неефективні механізми, діяльність міжнародних організацій, передусім ООН, а також міжнародних груп – «Групи семи» та «Групи двадцяти», провідних ТНК, найбільш впливових індивідів. За наявності усвідомлення необхідності спільного злагодженого вирішення глобальних проблем уявляється все ж таки можливим створити необхідні умови, за яких консолідація може набути цілісного характеру – «переважно з основних напрямів і стратегій політичного, соціально-економічного та етнокультурного розвитку» [2, с. 139].

Необхідною умовою консолідації є наявність механізмів духовно-ціннісного впливу, здатного гуманізувати та інтегрувати учасників міжнародної системи в єдиний цілісний соціальний організм, що заснований на спільності ідей, поглядів і позицій щодо вирішення визначальних проблем. Необхідним також є прийняття цілісної політичної стратегії. Вона має на меті визначати єдині цілі та узгоджувати інтереси, що матимуть компромісний характер вирішення проблем і основних суперечностей поміж акторами міжнародної системи. На базі стратегії повинні бути вироблені нові та вдосконалені існуючі організаційно-управлінські механізми, що забезпечуватимуть консолідовану й цілеспрямовану діяльність усіх учасників міжнародної системи та утвердження системи політико-адміністративного управління нею. Консолідація повинна сприяти загально визнаності найважливіших засадничих положень розвитку міжнародної системи та діяльності її інститутів.

Досягнення консолідації міжнародного порядку має стати завданням виняткової значущості, адже складність вирішення цієї проблеми полягає ще й у тому, що людство поділяється на групи, об'єднані нерідко політичними поглядами, економічними інтересами, конфесійною або національною належністю, геополітичними домаганнями тощо. Така строкатість у глобальному суспільстві стає чинником посилення протиріч у світовому співтоваристві. Через це часто з'являється ворожість у міждержавних відносинах. Загалом учасники міжнародної системи не можуть створювати взаємоприйнятні відносини в політичному та економічному вимірі [1, с. 13].

Із розвитком глобалізаційних процесів кількість учасників міжнародної системи зростає. Їхня множинність впливає на трансформацію структури міжнародної системи та зумовлює посилення суперечностей – наприклад, коли мова йде про інтереси транснаціональних корпорацій та інших великих монополій, які задіяні у сфері стратегічних ресурсів: насамперед, енергетичній. За цих умов дуже важливо, щоб були знайдені способи умиротворення посилюваних інтересів на користь досягнення міжнародного консенсусу, що забезпечує мир і безпеку в усіх його вимірах: національних, регіональних і загальних. Це також необхідно тому, що досі наявна тенденція посилення контролю деяких країн над джерелами дешевої й найбільш доступної природної та іншої енергетичної сировини. Тим часом інтереси миру і безпеки вимагають, щоби будь-які геополітичні пріоритети країн чи союзів держав задовольнялися цивілізовано, з дотриманням не тільки так званих «правил гри», а й, насамперед, принципів міжнародного права. В іншому випадку людство своїми необдуманими діями стимулюватиме формування нових терористичних центрів й осередків міжнародної напруженості [2].

За останні роки значно зросла кількість публікацій та наукових досліджень, присвячених вивченню та аналізу різних рівнів консолідації. Однак у контексті консолідації міжнародного порядку ця проблематика

залишається слабо вивченою. Наукова проблема дослідження обумовлена недостатньою розробленістю концепції консолідації міжнародного порядку загалом, зокрема його міжнародно-політичних аспектів, і вимогою пошуку перспектив процесу консолідації учасників міжнародної системи. Внаслідок цього перед автором виникає низка питань, що передбачають теоретико-методологічне осмислення й аналіз міжнародно-політичної консолідації як передумову розвитку глобального розвитку, вивчення джерел, які розкривають загальнотеоретичні підходи до дослідження складових поняття «консолідація» і взаємопов'язаних суміжних категорій, а саме «глобальне управління», «міжнародний порядок», «глобалізація», «міжнародна система», «світ – система» тощо, які досліджуються в роботі.

Сучасна міжнародна система характеризується загостренням глобальних проблем, які значною мірою були викликані стрімким науково-технологічним прогресом, що вивів людство на сучасний етап соціально-економічного розвитку і зумовив появу глобальних проблем, для вирішення яких необхідна координація всебічних зусиль учасників міжнародної системи.

Глобальні проблеми є сукупністю проблем людства, від вирішення яких залежить соціальний прогрес і збереження цивілізації: запобігання світовій термоядерній війні та забезпечення мирних умов для розвитку всіх народів; запобігання катастрофічному забрудненню навколишнього середовища, зокрема атмосфери, світового океану тощо; подолання розриву в економічному рівні та доходах на душу населення між розвиненими країнами та країнами, що розвиваються, шляхом ліквідації відсталості останніх, а також усунення голоду, злиднів і неписьменності на земній кулі; забезпечення подальшого економічного розвитку людства необхідними природними ресурсами як відновлюваними, так і невідновлюваними, разом з продовольством, промисловою сировиною і джерелами енергії; припинення стрімкого зростання населення («демографічного вибуху») у країнах, що розвиваються, й усунення

небезпеки «депопуляції» в розвинених країнах; запобігання негативним наслідкам науково-технічної революції [3].

Саме тому сьогодні на порядок денний вийшла проблема розробки певної моделі соціально-економічного розвитку, яка могла б забезпечити стабільність міжнародної системи, з урахуванням різномасштабності суперечностей, характерних для сучасного світу. Для управління такого роду моделлю потрібні нові політичні важелі, інститути та механізми, формування яких не відкидає накопичений досвід і чинні міжнародні організації.

Передумови сучасних глобальних проблем виникли давно і мають не тільки глибоке історичне підґрунття, а й серйозні об'єктивні підвалини. Насамперед, вони пов'язані з історичними особливостями процесу розвитку світового співтовариства. Етапи, що характеризувалися еволюційним, поступальним розвитком, переривалися революційними змінами, що впливали не тільки на процеси соціально-економічного розвитку, а й на процес взаємодії суспільства та природи. Аграрна, а згодом і промислова революції помітно вплинули на процес коеволюції суспільства і природи. Інформаційно-технологічна революція, що відбулася у другій половині XX століття, внесла радикальні зміни до процесу коеволюції – і перед усією світовою спільнотою назріло питання про необхідність серйозного перегляду стратегії розвитку світової цивілізації.

Консолідація учасників міжнародних відносин у сучасних умовах залишається головним соціально-політичним завданням розвитку світового співтовариства. Вирішення цього непростого завдання одночасно залежить від теоретичного осмислення даного феномену і від об'єднання зусиль учасниками міжнародних відносин заради виходу з кризи, подальшого розвитку демократії при збереженні унікальних історичних цінностей і традицій світової цивілізації, для чого в межах міжнародної

системи мають бути створені політичні умови і фактори консолідації, що одночасно обумовлюють і є наслідком політичної діяльності.

Як політичний феномен, консолідація міжнародного порядку є об'єднанням зусиль учасників міжнародної системи, яке засноване на ціннісній згоді в контексті розуміння назрілих загальнопланетарних проблем, пов'язаних з їхнім спільним вирішення. Інтенсифікація процесу консолідації учасників міжнародно-політичної взаємодії має стати чинником позитивних перетворень у сфері міжнародних відносин та забезпечити сталий розвиток міжнародної системи. Консолідація міжнародного співтовариства може бути обумовлена як позитивними, так і негативними чинниками, особливостями та умовами функціонування й розвитку системи міжнародних відносин. Однак, незважаючи на нагальну потребу у консолідації, на сьогодні можна говорити про здійснення лише фрагментарної консолідації.

Політична система має широкі можливості у створенні умов для сталого суспільного розвитку. У сучасній міжнародній системі спільна робота в цьому напрямку держав, міжнародних організацій, ТНК, політичних і громадських об'єднань дозволить вести більш скоординовану політику в усіх сферах суспільного життя, створювати правові та суспільні механізми регулювання і так сприяти консолідації. Злагоджена робота основних учасників міжнародної системи стає реальною умовою консолідації в процесі не часткової, вимушеної, а постійної взаємодії, заснованої на базових інтересах світового співтовариства.

У процесі розвитку людства накопичився комплекс проблем, що з особливою очевидністю проявився протягом останніх десятиліть. Вони є результатом негативного прояву науково-технічного прогресу та набули світових масштабів через прискорення глобалізаційних процесів. Глобалізація як об'єктивний процес посилення взаємозв'язків між учасниками міжнародної спільноти спонукає до осмислення глобальних

проблем і викликів, що постають перед людством. Їхнє зростання наполегливо вимагає пошуку моделей можливої консолідації.

Важливе місце в контексті глобалізації світової системи посідають соціокультурні, політичні, соціально-економічні, демографічні проблеми, проблеми міграції та зростання чисельності населення, політичні та цивілізаційні конфлікти, екологічні, проблеми, кліматичні зміни, вичерпання природних ресурсів і можлива енергетична криза. Перераховані проблеми протягом кількох десятиліть перестали бути лише економічними, політичними або екологічними та набули системного характеру. Отже, сучасне суспільство має справу з глобальною системною кризою, яка охоплює всі сторони його існування.

Всі глобальні проблеми взаємопов'язані та підсилюють дію одна одної. Наприклад, на сьогодні головними напрямками в політиці міжнародної безпеки визнані боротьба з тероризмом й екстремізмом, регулювання внутрішньодержавних етнічних конфліктів і контроль за поширенням зброї масового знищення і ракетних технологій, оскільки еволюція системи міжнародних відносин за останнє десятиліття призвела до помітного ослаблення режиму нерозповсюдження зброї масового знищення [4, с. 53].

Через це доводиться констатувати, що чимало вчених ставлять соціокультурні та політичні проблеми на перше місце. Це свідчить про «зіткнення» цивілізацій, що підтверджується, наприклад, проблемою поширення ісламського фундаменталізму. Західні дослідники нерідко використовують такі поняття, як «іслам», «мусульмани», «араби» у значенні «тероризм», тож дослідження тероризму безпосередньо пов'язано з розглядом проблеми «зіткнення цивілізацій». Це свідчить також про те, що релігія дійсно є потужним фактором, здатним розділити цивілізації. Релігія чинить найбільший опір глобалізаційним процесам через надзвичайний консерватизм цього соціального інституту. З цього погляду

між глобалізацією та релігією існують нерозв'язні суперечки, які впливають із самої їхньої сутності.

Сьогодні більшість держав світу перебувають у периферійній зоні та не можуть скористатися перевагами глобалізаційних процесів й увійти до складу «країн золотого мільярда». Завдяки диспропорції в економічному розвитку і ситуації «нерівного партнерства» в епоху глобалізації вони є джерелом фундаменталізму, сутністю якого є повернення до «релігійно цивілізаційної єдності як джерела самоідентифікації населення». Розвиток фундаменталізму в країнах периферії стимулює розвиток ізоляціонізму, що поглиблює розрив між країнами центру та периферії [5, с. 67 – 68].

З-поміж глобальних проблем світової системи виокремлюється демографічна. Водночас демографічна проблема має кілька вимірів. Зростання чисельності населення планети, яке останнім часом сповільнюється, свідчить про настання другої стадії демографічного переходу. В цьому контексті зазначимо, що сьогодні існує щонайменше два підходи до оцінки зростання населення. Перша група вчених вважає, що зростання чисельності населення властива майже всім етапам історії людства, але гранично допустиме значення було перевищено лише ХХ століття [6]. На думку іншої групи дослідників, чисельність людства неодноразово перевищувала граничні значення, ставши, наприклад, однією з причин вимирання мегафауни в плейстоцені, але технологічний прогрес (наприклад, неолітична революція) давали можливість подолати кризу, що була зумовлена вичерпанням біологічної ніші. Цей факт свідчить про те, що і сучасна демографічна проблема не унікальна і може бути вирішена за допомогою подальшого прориву в технологічному розвитку [7].

Крім демографічних, виокремлюються міграційні проблеми, які полягають в інтенсифікації міграційних процесів і потоків. Одним із важливих аспектів у межах міграційних проблем є поступова зміна етнічного складу деяких регіонів Землі. За таких обставин «на тлі кризи інститутів національної держави всі «форми етнізму і релігійності»

переживають період піднесення та затребуваності ще нещодавно «пасивними, деідеологізованими й атомізованими масами» [8, с. 274]. Внаслідок маємо численні етнічні та релігійні конфлікти в регіонах з неоднорідним етнічним складом. Водночас не вироблено справді ефективних механізмів адаптації та інтеграції мігрантів до культури «титульної нації», що свідчить про провал політики мультикультуралізму. На сьогодні однією з можливостей зняти етнокультурну напруженість вважається формування мережевого суспільства. Першим дослідником мережевого суспільства виявився іспанський учений М. Кастельс. Він пояснював використання терміну «мережеве суспільство» тим, що це суспільство «створено мережами виробництва, влади і досвіду, які утворюють культуру віртуальності в глобальних потоках, які перетинають час і простір» [8, с. 505].

Соціально-економічні проблеми розвитку світової системи в умовах глобалізації проявляються в поглибленні периферизації, що свідчить про ще одну ознаку кризи капіталістичної світ-економіки. Вона незворотно призводить до загострення конфліктів усередині світової системи та загострення глобальної системної кризи. Сьогодні внутрішньо-системні конфлікти набули форми протистояння Півночі та Півдня. Одночасно напруженість світової системи ускладнюється зростанням активності національних та етнорелігійних груп на тлі розмивання державного суверенітету і прозорості кордонів. Соціально-економічні проблеми є показником нерівності держав, зокрема у доступі до новітніх технологій та освіти, що уповільнює розвиток країн периферії. Консолідація міжнародної системи у вирішенні назрілих глобальних проблем має сконцентруватися на скороченні шкідливого для навколишнього середовища виробництва й прориві у розвитку новітніх технологій [7].

Прискорення економічного розвитку має разом з позитивними наслідками у вигляді підвищення рівня життя і негативні наслідки, які проявляються в посиленні антропогенного впливу на природне

середовище. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми є перехід з екстенсивного шляху розвитку засобів використання природних ресурсів на інтенсивний, тобто необхідні розробка і впровадження більш екологічних засобів їхньої експлуатації. Основним чинником впливу на стан навколишнього середовища визнана енергетика, тому зусилля переважно мають бути спрямовані на зміни засобів видобутку і транспортування вуглеводнів і пошук безпечніших альтернативних джерел енергії. Вирішення екологічних проблем стикається з низкою суперечностей. Країни, що розвиваються, долучаються до руйнування екології через практично повну відсутність очисних споруд, екологічних фільтрів, на розробку або закупівлю яких вони не мають матеріальних ресурсів. Розвинені країни, що володіють технологіями екологічного очищення, замість вирішувати проблему лише погіршують екологічну обстановку надзвичайно високими обсягами виробництва, які переносяться до країн, що розвиваються [9].

У дослідженні «Глобальні тенденції – 2030: альтернативні світи» виділяється чотири мегатенденції. Перша з них – «розширення прав і свобод» – може сприяти відмові держав від абсолютного суверенітету, що прискорить перетворення міжнародного порядку на світовий, у формуванні якого братимуть участь усі учасники світової системи. Зростання середнього класу ознаменує структурні зрушення. Передбачається, що переважна частина населення світу не буде жити в злиднях; середній клас стане найбільш важливим соціальним й економічним актором у більшій кількості країн. Зростання впливу громадянського суспільства виявиться однією з найбільш важливих мегатенденцій, тому що вона одночасно є причиною і наслідком практично всіх інших мегатенденцій, разом з розширюваною глобальною економікою, швидким зростанням країн, що розвиваються, і повсюдним використанням нових технологій у сфері комунікацій та виробництва. З одного боку, констатуємо потенціал більшої особистої ініціативи як ключа

до вирішення глобальних проблем протягом наступних 15 – 20 років. З іншого боку, за наявності такого структурного зсуву окремі особистості й невеликі групи зможуть легше отримати доступ до руйнівних і смертоносних технологій, зокрема до комп'ютерних засобів ураження, до високоточної та біологічної зброї. Це дозволить здійснювати масштабні акти тероризму, наділити невеликі групи можливостями, які раніше були винятковою монополією держави [10, с.8 – 9].

Друга мегатенденція – «розпорошення впливу» – передбачає, що Азія перевершить за потужністю Північну Америку та Європу разом узяті: за зростанням ВВП, за обсягом населення, за видатками на оборону і технологічні інвестиції. Китай має можливість набути статусу найбільшої економіки світу до 2030 року. Крім Китаю, Індії та Бразилії, на розвиток глобальної економіки впливатимуть регіональні гравці: такі як Колумбія, Індонезія, Нігерія, ПАР і Туреччина. Водночас економіки Європи, Японії та Росії переживатимуть занепад. Завдяки комунікаційним технологіям влада зміщуватиметься в бік «багатовимірних і аморфних мереж», які впливатимуть на поведінку учасників міжнародної системи. Держави, навіть із максимальними показниками ВВП та населення не зможуть нарощувати свій глобальний вплив і будуть змушені функціонувати всередині мереж і коаліцій багатопольярного світу [10, с.8 – 9].

Третя мегатенденція – «демографічна ситуація» – передбачає, що в світі 2030 року населення становитиме майже 8,3 млрд осіб. Виокремлюються кілька тенденцій у межах демографічної проблеми: старіння населення – структурне зрушення, властиве як розвиненим країнам центру, так і країнам периферії; зменшення кількості «молодих спільнот і держав»; міграція, яка виявиться гострою проблемою міжнародного співробітництва; урбанізація, що зростає – ще одне структурне зрушення, яке сприятиме економічному зростанню, але зумовить проблеми з продовольчими та водними ресурсами; у країн, що старіють, виникнуть проблеми з підтриманням рівня добробуту, а їхня

потреба у кваліфікованій і некваліфікованій праці сприятиме глобальній міграції; завдяки швидкій урбанізації обсяг міських будівель для житла, офісів і надання транспортних послуг у наступні сорок років може практично зрівнятися з усім обсягом таких споруд за всю світову історію будівництва [10, с.8 – 9].

Четверта мегатенденція – «нестача продуктів харчування, води і енергоресурсів, що зростає». В результаті зростання світового населення та збільшення середнього класу потреби в продуктах харчування, воді та енергії зростуть приблизно на 35, 40 і 50 відсотків відповідно. Зміни клімату погіршать перспективу доступності цих життєво важливих ресурсів, причому зростатиме контрастність погодних умов – збільшиться кількість опадів у зонах вологості, зони з низьким рівнем річних опадів стануть ще сухіші. Основні зміни в кількості опадів відбудуться на Близькому Сході та в Північній Африці, а також на заході Центральної Азії, на півдні Європи, в Південній Африці і на південному заході США. Низка країн не матимуть достатніх засобів, щоб уникнути нестачі продуктів харчування або води без консолідованої допомоги з боку світового співтовариства. Цю проблему неможливо вирішити без впливу на рівень споживання продуктів і послуг, на використання ресурсів. Наприклад, сільське господарство залежить від доступності джерел води та якості добрив. Гідроенергетика є потужним джерелом енергії для деяких регіонів. Водночас використання альтернативних джерел енергії, до яких належать різні види біопалива, за прогнозами, можуть спровокувати дефіцит продуктів харчування. Розвиток ситуації може привести і до продуктивної співпраці, компромісів і консолідації. Наприклад, сільське господарство Африки вимагає кардинальних змін для запобігання можливому дефіциту продуктів харчування, адже на відміну від країн Азії та Південної Америки, які досягли помітних успіхів у виробництві сільськогосподарської продукції на душу населення, Африка лише нещодавно вийшла на рівень 1970-х років. [10, с.8 – 9].

Враховуючи вищезазначене, можна констатувати, що гострота, масштаб і глибина екологічних, цивілізаційних, соціальних і політичних викликів XXI століття є такими, які жоден суб'єкт світової системи не зможуть вирішити самотійно. Вже повністю завершився процес глобалізації у галузі використання земної кулі як єдиної ресурсної бази та у галузі впливу людства як єдиного суб'єкта господарчої та природокористувальної діяльності на навколишнє середовище. Для подальшого сталого розвитку необхідна консолідація міжнародного порядку. З цього погляду глобалізація є необхідною, але не достатньою умовою виживання людства.

Зростання кількості учасників світової системи, криза неоліберальної моделі глобалізації та капіталістичної світ-економіки, завершення періоду лідерства США тощо є одними з ознак формування нового міжнародного порядку. Наявність глобальних проблем вимагає консолідації міжнародного порядку задля їхнього спільного вирішення. Тому уявляється важливим, щоб серед учасників світової системи не з'явилися претенденти, які заради реалізації власних амбіцій боротимуться за одноосібне домінування в процесі консолідації міжнародного порядку. Підвищення впливу нових транснаціональних акторів на міжнародну політику є ознакою кризи капіталістичної світ-економіки, яка досягла просторових меж. Відсутність можливості поглинати нові території призвела до необхідності внутрішніх структурних змін, а, отже, зміни способів розподілу і перерозподілу доходів. Іншою ознакою досягнення просторових меж експансії капіталістичної світ-економіки й ускладнення її структури є фрагментація світової системи, що виявляється у зростанні кількості держав і нових недержавних акторів.

Отже, консолідація міжнародного порядку спрямована на об'єднання зусиль учасників міжнародних відносин для спільного вирішення назрілих глобальних проблем. На сьогодні консолідація учасників міжнародної системи має фрагментарний характер через неефективність чинних інституційних механізмів глобального управління. Таке твердження

стосується провідних міжнародних організацій – передусім, ООН, міжнародних груп – «Групи семи», «Групи двадцяти», провідних ТНК, найвпливовіших представників транснаціональної еліти. За наявності політичної єдності провідних учасників міжнародної системи консолідація міжнародного порядку може набути цілісного характеру.

Нездатність учасників міжнародної системи регулювати глобальні кризові явища засвідчує наявність кризи глобального управління. Взаємопов'язаність численних криз зумовлює інтенсифікацію глобальної системної кризи. Її наявність є закономірним підсумком глобального розвитку міжнародної системи сучасності. Серед основних елементів глобальної системної кризи виокремлюються фінансово-економічна, екологічна, демографічна кризи глобального управління, криза безпеки, енергоносіїв, глобальна кліматична криза. Всі ці кризи як найважливіші елементи глобальної системної кризи формують її структуру, відображають сутність і роблять її цілісною. Сукупність взаємообумовлених криз ускладнює подолання глобальної системної кризи та посилює її. Тому криза глобального управління виявляється водночас і причиною, і наслідком глобальної системної кризи, що, зі свого боку, свідчить про турбулентний стан міжнародної системи, за якого неможливо чітко визначити її подальший розвиток.

Посилення глобальних проблем та глобальної системної кризи стає ознакою контрфази або кризи консолідації міжнародного порядку. Наявність кризи неоліберальної моделі глобалізації, демократизації та численних кризових явищ посилюють наукову дискусію про початок контрфази консолідації міжнародного порядку. Прискоренню глобальної системної кризи протягом останніх десятиліть сприяли передусім розпад біполярної міжнародної системи, інтенсифікація глобалізаційних процесів і криза консолідації міжнародного порядку у подоланні глобальних викликів сучасності. Подолання глобальної системної кризи можливе за умови набуття міжнародною системою нового балансу, відповідного

характеру глобальних трансформацій. Тому глобальні політико-системні трансформації зробили проблему консолідації міжнародного порядку необхідною умовою сталого розвитку міжнародної системи. Управління окремими міжнародними процесами як державними, так і недержавними акторами спрямоване на запобігання їхнім потенційно негативним наслідкам для міжнародної системи. В умовах збільшення кількості та активності недержавних акторів міжнародної системи вирішення кризових явищ часто здійснюється не «вертикально», відповідно до ієрархії потенціалів держав, а «горизонтально»: за участю недержавних акторів. Транснаціональні мережі беруть участь у міжнародній взаємодії, що вказує на можливість консолідації різних суб'єктів міжнародної системи.

Ознакою контрфази консолідації міжнародного порядку стає також соціально-економічний розрив у розвитку держав «центру» і «периферії», що додатково загострює глобальні проблеми: такі як тероризм, міграція, фінансово-економічні кризи, демографічний зріст, виснаження природних ресурсів, крах екологічних систем, пандемії тощо. Немоżliвість виходу периферійних країн на рівень розвитку розвинених внаслідок неефективного управління, корупції, бідності, хвороб, екологічних проблем, насильства, а також небажання високорозвинених держав ефективно сприяти їхньому розвитку ускладнює процес консолідації міжнародного порядку. У «країнах, що не відбулись», немає важливих елементів національного суверенітету: ефективного контролю над територією, здатності контролювати кордони та вилучення зовнішніх акторів із внутрішніх конфігурацій влади. Залишається тільки міжнародний юридичний суверенітет, який у багатьох випадках слугує основним джерелом життєздатності, дозволяючи здійснювати урядові позики, отримувати міжнародну фінансову та гуманітарну допомогу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Фесенко М.В. Консолідація суб'єктів світ-системи у розбудові нового міжнародного порядку / М.В. Фесенко. – К. : Центр вільної преси, 2015. – 527 с.
2. Фесенко М.В. Консолідація учасників міжнародної системи заради забезпечення сталого розвитку людства: концептуальний вимір / М.В. Фесенко // Вісник Маріупольського державного університету. – Серія Історія. Політологія. – Випуск 7-8. – Маріуполь, 2013. – С.34 – 40.
3. Алексеев В.П. Світ глобальних проблем [Електронний ресурс] / В.П. Алексеев. – Режим доступу: <http://ur.co.ua/104/3327-1-mir-global-nyh-problem.html>
4. Косиченко А.Г. Глобализация и религия / А.Г. Косиченко // Век глобализации. – 2013. – № 1. – С. 47 – 58.
5. Кудряшова И.В. Фундаментализм в пространстве современного мира. / И.В. Кудряшова. // Полис. – М., 2002. – №1. – С. 66 – 77.
6. Чумаков А.Н. Глобализация: контуры целостного мира / А.Н. Чумаков. – М. : Проспект, 2014. – 512 с.
7. Назаретян А.П. Нелинейное будущее. Мегаистория, синергетика, культурная антропология и психология в глобальном прогнозировании / А. П. Назаретян ; Ин-т востоковедения РАН, Центр мегаистории и системного прогнозирования, Благотворительный фонд Сергея Саркисова, Междунар. фонд за выживание и развитие человечества, Фонд «Здравомыслие». – Изд. 3-е, перераб. и доп. – Москва : Аргамак-Медиа, 2015. – 508 с.
8. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / Пер. с англ. под науч. ред. О.И. Шкаратана. – М.: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
9. Вебер А. Б. Человечество перед экологическим вызовом // Универсальная и глобальная история. Эволюция Вселенной, Земли, жизни, общества / под ред. Л.Е. Гринина, И.В. Ильина, А.В. Коротаева. Волгоград : Учитель, 2012. – С. 597-607.

10. Global trends 2030 : alternative. worlds a publication of the national intelligence council. – December 2012. – 169 p.

Микола Фесенко,
доктор політичних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»